

Geluk en Economie: liggen de prioriteiten in het beleid verkeerd?

Herman Stolwijk

Binnen de economie wordt de laatste jaren opvallend veel aandacht besteed aan het onderwerp 'geluk'. Achtergrond hiervan is de bevinding dat, voorbij een zeker minimumniveau, meer inkomen nog maar nauwelijks bijdraagt aan het geluk of het subjectieve welzijn van de mens. In dit artikel worden allereerst enige belangrijke resultaten van het geluksonderzoek gepresenteerd en geanalyseerd. Die analyse dient als opstap naar de vraag wat die resultaten mogelijk impliceren voor het economische beleid. In de beantwoording is het belangrijk zicht te hebben op de relatie 'brede welvaart' en geluk. Op de vraag of, gezien de resultaten van het geluksonderzoek, de beleidsprioriteiten verkeerd liggen is geen objectief antwoord mogelijk. Wel kunnen de relevante argumenten voor een positiebepaling worden verduidelijkt. Geconcludeerd wordt dat in plaats van het paraplubegrip 'geluk', de beleidsaandacht beter naar de achterliggende determinanten van geluk uit kan gaan. Overigens zullen de 'uitruil'- discussies die dan opdoemen niet veel anders zijn dan de huidige.

1 Inleiding

Snelle economische groei van het BBP is een betrekkelijk recent historisch fenomeen. Want hoewel in de millennia voor de industriële revolutie, de economieën in het Westen ook groeiden, was die groei zo gering dat er, binnen een mensenleven, nauwelijks een merkbare verandering in de (gemiddelde) materiële welvaart optrad. Op de vraag of een modale landarbeider in, zeg, de 6^e eeuw materieel slechter af was dan in de 12^e eeuw valt dan ook niet gemakkelijk een antwoord te geven.

Hoe anders is dat nu. Een groei van de productie per hoofd van 1% per jaar wordt klein genoemd. Toch betekent zo'n groei een ruime verdubbeling van de BBP-welvaart in een (gemiddeld) mensenleven. En bij een jaarlijkse groei van 2% per hoofd, is er sprake van een ruime verviervoudiging in datzelfde mensenleven. Dankzij die groei is het leven van de gemiddelde burger in de rijke landen momenteel onvergelijkbaar veel welvarender dan het leven van de gemiddelde burger enige eeuwen geleden.

De groei van de materiële welvaart staat de laatste decennia echter steeds meer ter discussie. De groeiende aandacht voor geluk of subjectief welzijn¹ is hiervan een uitdrukking. Bij nader inzien is dat niet verwonderlijk. Uit onderzoek blijkt namelijk dat burgers, voorbij een bepaald inkomensniveau, nauwelijks nog gelukkiger worden. In het klassiek geworden artikel van Richard Easterlin (1974) werd deze bevinding in 1974 voor het eerst naar buiten gebracht. Vandaar dat wel gesproken wordt van de Easterlin-paradox. In de jaren daarna is de paradox vele malen bevestigd. In de woorden van de prominente 'gelukseconoom' Layard (2005, p.13): "... hoewel we in het Westen al tientallen jaren gestaag rijker worden, zijn we geen spat gelukkiger geworden".

Meer dan iemand anders heeft Layard de vraag of er in het economische beleid niet de verkeerde prioriteiten worden gelegd, onder de aandacht van een groter publiek weten te brengen. Als economische groei niet of nauwelijks gelukkiger maakt, is de grote aandacht voor die groei dan wel terecht? Moet het beleid zich niet meer gaan richten op zaken waarvan wel mag worden aangenomen dat ze bijdragen aan het geluk van de burgers? In dit artikel staan deze en verwante vragen centraal. Doel is om een aantal belangrijke bevindingen van het onderzoek naar de relatie geluk en economische welvaart kort te bespreken en te evalueren. De centrale achterliggende vraag daarbij is of het onderzoek naar geluk en economie inderdaad argumenten verschaft om de prioriteiten in het economische beleid te heroverwegen. Daarbij wordt als volgt te werk gegaan:

In sectie 2 worden enige resultaten van het geluksonderzoek op nationaal niveau gepresenteerd. De meetresultaten onderschrijven in grote lijnen de Easterlin-paradox. Er kunnen evenwel serieuze kanttekeningen bij de kwaliteit van het meetinstrument worden geplaatst. In sectie 3 wordt hier kort op ingegaan. De implicaties van de resultaten van het onderzoek voor het beleid, zoals de geluksonderzoekers die zien, is onderwerp van sectie 4. De sectie bevat een indicatieve opsomming van hetgeen er volgens hen 'op het spel' staat.

Het pleidooi voor een prominentere rol voor geluk in het beleid, gaat hand in hand met een pleidooi voor minder beleidsaandacht voor economi-

¹ De termen geluk en subjectief welzijn hebben in dit artikel dezelfde betekenis.

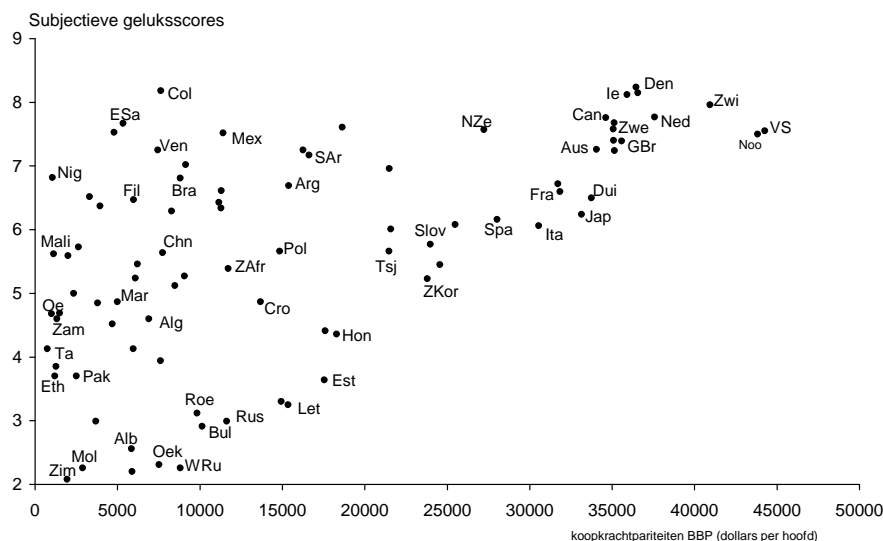
sche groei. Om de mogelijke gevolgen hiervan te begrijpen (de opportunity costs) is zicht op de relatie tussen de begrippen ‘geluk’ en ‘economische welvaart’ van belang. Deze relatie is onderwerp van sectie 5. In het verlengde hiervan gaat sectie 6 in op de problemen die een operationalisering van geluk als doelstelling van het beleid met zich mee zal brengen. Sectie 7 vat de belangrijkste bevindingen van het artikel samen.

2 Geluk en inkomen: enige empirische uitkomsten

Figuur 1 geeft voor een groot aantal landen, het verband weer tussen het gemiddelde geluk in een land en het gemiddelde inkomen. Wat laat de figuur zien?

- Het verband tussen inkomen en geluk blijkt positief: hoe hoger het inkomen des te hoger *grosso modo* de gemiddelde score op de subjectieve geluksladder.²
- Geluk neemt niet evenredig toe met het inkomen. De geluksscore die bij een inkomen van, zeg, 30.000 dollar hoort, is niet tweemaal zo groot als de geluksscore bij 15.000 dollar.
- De figuur laat opvallende verschillen tussen landen zien die niet ‘verklaard’ kunnen worden uit verschillen in inkomens. Vooral de landen van Zuid- en Midden-Amerika scoren aanzienlijk hoger dan op grond van hun inkomen zou mogen worden verwacht. Daarentegen scoren Rusland en de andere landen die tot het voormalige Oostblok behoren opvallend laag. Mogelijk spelen culturele verschillen een rol (Scollon e.a. 2004).

² In recent mondiaal onderzoek vindt Deaton (2007) eveneens een licht positief verband.

Figuur 1 Geluk en inkomen per hoofd: gemiddelde score per land³

Naast de vraag in welke mate de geluksscores tussen landen verschillen, is ook de vraag interessant in welke mate het gemiddelde geluk door de tijd in een land verandert. Tabel 1 geeft hiervan een indruk voor 14 rijke landen. De tabel geeft de trendmatige verandering weer in de gemiddelde geluksscores voor de periode 1973-2004. De gemeten veranderingen zijn veranderingen op een 0-10 schaal. Opvallend is dat de gemiddelde jaarlijkse veranderingen buitengewoon klein zijn. De (achterliggende) cijfers laten zien dat slechts in 7 van de 14 landen de gemiddelde verandering in geluk significant van nul afwijkt (95% betrouwbaarheidsinterval). Tot die 7 landen behoren Griekenland en België, twee landen waarin, opmerkelijk genoeg, zelfs een trendmatige afname van het gemiddeld gemeten geluk heeft plaatsgevonden. De laatste kolom van de tabel plaatst de veranderingen in een tijdsperspectief. De jaarlijkse veranderingen zijn hier uitgedrukt in het aantal jaren dat het duurt voordat de score op de 0-10 geluksschaal met 1 punt is veranderd. Het blijkt dat hier, in de meeste landen, meer dan een gemiddeld mensenleven voor nodig is. Voor Nederland bedraagt die periode ongeveer 500 jaar. Als we rekening houden met de eerder geconstateerde afnemende meeropbrengst toename van geluk bij een groeiend

³ Bron: World Values Surveys, www.umich.edu/news/happy_08/HappyChart.jpg (2008) en World Bank (2007). De cijfers over inkomen hebben betrekking op 2006; de geluksscores op uiteenlopende jaren uit de periode 1995-2007. Ter wille van de betrouwbaarheid zijn voor elk land de gemiddelden van geluksscores over de laatste drie jaren waarin is gemeten, genomen.

inkomen, dan is die periode zelfs nog aanzienlijk langer.⁴ De bewering dat in rijke landen het gemiddelde geluk *ceteris paribus* nauwelijks toeneemt, wordt hiermee overtuigend onderschreven.

Overigens heeft Veenhoven (2005) bij deze resultaten een belangrijke kanttekening geplaatst. Niet alleen de verandering in het gemiddelde geluk is namelijk van belang, maar ook het aantal jaren waarin de mens gelukkig is. Dit aantal is de afgelopen decennia, gemiddeld gezien, wel aanzienlijk toegenomen.

Tabel 1 Trends gemiddelde veranderingen in nationaal geluk op 0-10 schaal⁵

Land	Gemiddelde jaarlijkse verandering 1973-2004 ⁶	Aantal jaren benodigd voor een verandering met 1 punt
België	-0,022	45
Denemarken	+0,016	63
Duitsland (West)	-0,002	500
Frankrijk	+0,009	111
Griekenland	-0,005	200
Groot Brittannië	+0,002	500
Ierland	+0,002	500
Italië	+0,031	32
Japan	-0,001	1000
Luxemburg	+0,010	100
Nederland	+0,002	500
Portugal	-0,009	111
Spanje	+0,015	66
Verenigde Staten	+0,011	91

3 De meting van geluk

Hoe kan, vanuit een praktisch beleids oogpunt, tegen deze bevindingen worden aangezien? Alvorens geluk een zinvolle rol in het beleid kan spelen, moet er allereerst duidelijkheid zijn over de vraag wat precies onder geluk moet worden verstaan. Op de tweede plaats moet er zekerheid zijn dat de uitkomsten van de metingen voldoende betrouwbaar zijn. En tenslotte moeten de uitkomsten van de metingen kunnen worden geaggregeerd zodat het gemiddelde geluk van een sociaal-economische groep of

⁴ Er van uitgaand dat de economie in eenzelfde tempo blijft groeien.

⁵ De (bewerkte) data zijn ontleend aan de World Database of Happiness.

⁶ Voor Spanje en Portugal hebben de scores betrekking op de periode 1985-2004; voor Griekenland op de periode 1981-2004.

van de gehele bevolking eveneens betrouwbaar genoeg kan worden berekend.

Wat is geluk? Het blijkt niet eenvoudig om deze vraag in enigszins concrete termen te beantwoorden. Geluk of subjectief welzijn heeft met plezier te maken. Maar geluk is meer. Plezier heeft vooral met korte termijn geluk te maken, met een recente of momentane ervaring. In het geluksonderzoek ligt de nadruk veel meer op de lange termijn dimensie van het begrip, op de mate waarin er sprake is van voldoening over het eigen leven. Diener (1984) maakt daarbij een onderscheid in voldoening over het leven in algemene zin enerzijds en de concrete gemoedstoestand anderzijds. Natuurlijk bestaat er een sterk verband tussen beide. Andere onderzoekers hanteren een soortgelijke definitie. Geluk heeft, in de literatuur, meerdere betekenissen, die tussen en binnen de verschillende wetenschappelijke disciplines uiteenlopen. Ondanks de betrekkelijke vaagheid van het concept en het gebrek aan eenduidigheid, blijkt het begrip ‘geluk’ duidelijk genoeg om er in de praktijk van het onderzoek mee uit de voeten te kunnen.

Kan geluk betrouwbaar worden gemeten? Geluksmetingen leggen het verband vast tussen een subjectief gevoel van welbevinden en een (meestal kardinale) score op een geluksschaal. Mensen die zeggen gelukkig te zijn met hun leven, en dus een hoge score op de geluksmeetlat laten zien, zijn ook in de ogen van anderen meestal gelukkig (Lepper 1998). Ze blijken minder last te hebben van depressies en minder suïcidaal te zijn. Neurologisch onderzoek toont bovendien aan dat geluksgevoelens en andere emoties samengaan met bepaalde hersenactiviteiten (Davidson 2001). Het ‘objectieve karakter van geluksgevoelens wordt hierdoor bevestigd’ aldus Layard (2005). Ook Kahneman en Krueger (2006) concluderen mede hierom dat geluksdata betrouwbaar genoeg zijn om als input voor onderzoek serieus te nemen.

Toch is niet iedereen hiervan overtuigd. Degenen die meedoen aan geluksonderzoek verrichten *zelf* de meting, de onderzochte subjecten beantwoorden zelf de vraag naar hun geluksniveau. Een objectieve controle van het meetinstrument en van de ‘vertaling’ van hun subjectieve geluksgevoel naar het meetinstrument, *kan* per definitie niet plaatsvinden. Iedere ondervraagde gebruikt als het ware zijn eigen geluksmeter. Een voorbeeld uit de wereld van de warmtemeting kan dit verder verduidelijken.

Stel dat we in een wereld zonder thermometers zouden leven en dat we willen weten hoe koud of warm het is. De onderzoeker vraagt aan de ondervraagden om op een schaal van 0 tot 100 aan te geven hoe koud of warm het is. Daarbij moet heel erg koud (heel erg ongelukkig) als 0 worden gewaardeerd en heel erg warm (heel erg gelukkig) als 100. Duidelijk

zal zijn dat niet kan worden vastgesteld of iedere ondervraagde koud of warm op dezelfde manier beleeft en of de ‘vertaling’ naar de het meetinstrument wel op dezelfde manier plaatsvindt. Of, zeg, fris voor de een niet gelijkstaat met een score 40, en voor de ander met een score 25. Het feit dat, volgens figuur 1, de gemiddelde geluksscores van Columbia en El Salvador boven die van de Verenigde Staten liggen, is, gezien de migratiedruk vanuit deze landen op de Verenigde Staten, misschien een aanwijzing dat de gebruikte schalen niet dezelfde zijn. Dit kan met verschillen in culturele achtergronden te maken hebben (Diener en Oishi 2004).

Het selectieve geheugen van mensen vormt daarbij een complicerende factor (Wilkinson 2007; Wilson e.a. 2003). Van veel gebeurtenissen wordt alleen de afloop onthouden, en niet de gebeurtenis in haar geheel. Men blijkt maar moeilijk in staat zich ‘voldoende bewust’ te blijven van goede en slechte ervaringen uit het verleden. De mens beschikt niet over een ‘happiness bank’ waarin alle ervaringen in termen van geluk en ongeluk in grote precisie worden bijgehouden. Ook Kahneman e.a. (2004) benadrukken dat mensen zich vooral hoogte- en dieptepunten herinneren en dat daarmee de ‘standaard geluksmeting’ onbetrouwbaar is. Zij stellen voor om mensen een dagboekje bij te laten houden waarin ze hun belangrijkste activiteiten weergeven, inclusief de tijdsduur ervan, en er de scores op welbevinden bij te vermelden.

De aggregatie van meetuitkomsten. Het onvoldoende objectieve karakter van een individuele geluksmeting impliceert dat aggregatie van geluksscores over verschillende personen eveneens problematisch is. Want als niet iedereen dezelfde schaal gebruikt, als individuele geluksmetingen vertalingen zijn van een subjectief gevoel op een subjectieve (kardinale) schaal, dan mag een geluksscore 3 niet zomaar worden opgeteld bij een geluksscore 6 om een gemiddelde geluksscore 4,5 als uitkomst te krijgen.

Deze en andere problemen zijn voor sommige onderzoekers aanleiding tot het plaatsen van zeer kritische kanttekeningen bij de bruikbaarheid van happiness onderzoek te plaatsen. Kling (2006) spreekt van *measurement without measurement*. Gezien de toch wel opvallende consistentie in de uitkomsten van jarenlange metingen, lijkt die kritiek overdreven. Ook figuur 1 suggereert die consistentie. Tegelijkertijd is de onmogelijkheid van objectieve toetsing voldoende reden om terughoudend met de uitkomsten van geluksmetingen om te gaan.

4 Beleidsimplicaties van stagnerende gelukstoenames

De stagnatie in de toename van het geaggregeerde geluk in de meeste rijke landen en de achterliggende oorzaken daarvan, hebben volgens een aantal prominente onderzoekers⁷ belangrijke beleidsimplicaties. In de literatuur worden onder andere de volgende voorstellen aangetroffen:

Minder nadruk van beleid op economische groei. Economische groei leidt tot een toename van de materiële welvaart, tot extra inkomen. En hoewel die extra welvaart weliswaar initieel meer geluk geeft, ebt ze, door gewinning, snel weer weg. Volgens psychologen (Myers en Diener 1996; Lykken en Tellegen 1996) die zich met geluksonderzoek bezighouden, keren mensen na verloop van tijd weer terug naar hun natuurlijke ‘geluksniveau’, hun zogeheten ‘setpoint’-niveau. De SUV nu draagt, na verloop van tijd, niet méér bij aan het geluk dan de bromfiets 20 of 35 jaar geleden. Van Praag sprak in 1971 in dit verband over *preference drift*. Met het streven naar telkens meer (materiële) welvaart, in de vorm van een groeiend BBP, plaatst de samenleving zichzelf als het ware op een *hedonische tredmolen*: er wordt weliswaar een continue inspanning geleverd maar vooruitgang wordt er, per saldo, nauwelijks geboekt.

Geluk als zero-sum game. De kwalificatie ‘per saldo’ in de vorige zin weerspiegelt de situatie dat erop individueel niveau wel sprake kan zijn van een gelukstoename. Het probleem is dat die toename dikwijls het karakter heeft van een *zero-sum game*: de winst van de één is het verlies van de ander. Dit negatieve verband hangt samen met de statusbewustheid van de mens. Uit onderzoek blijkt dat mensen zich bewust zijn van hun status en dat ze status ook belangrijk vinden (Clark 2007).⁸ Maatschappelijk succes gaat gepaard met een toename van individueel welbevinden en een stijging op de maatschappelijke statusladder. Maar een stijging op de maatschappelijke statusladder is per definitie relatief, ze gaat altijd ten koste van de relatieve positie van een ander. Er kan er nu eenmaal maar één de eerste zijn. Degene die in relatieve zin daalt, ervaart dat als een afname van zijn geluk, ook al verandert er aan zijn eigen situatie niets. Daarmee genereert degene met het succes, in de woorden van de econoom, een *negatief extern effect* in de vorm van jaloezie en gevoelens van mislukking bij de ander. Negatieve externe effecten kunnen, volgens de welvaartseconoom,

⁷ Zie behalve Layard (2005), bijvoorbeeld ook Kahneman e.a. (2004); Diener and Seligman (2004), Frank (2003); Frank and Sunstein (2000), of Brookings/University of Warwick (2004).

⁸ Zie ook de verwijzingen in Layard (2005) in de hoofdstukken 4 en 10.

reden zijn voor een heffing. Volgens sommigen dient succes daarom te worden bestraft met een (hoge) belasting. De opbrengsten van die belasting dienen naar degenen te gaan die minder succesvol zijn. Ook in kostenbatenanalyses dient, als die redenering wordt gevolgd, met dit type negatieve externe effecten rekening te worden gehouden (Frank en Sunstein 2000).

Zekerheid als geluksfactor. Mensen hechten aan zekerheid. Een vaste baan en een vast inkomen genieten, in anderszins gelijke omstandigheden, de voorkeur boven een niet-vaste baan en een onzeker inkomen. Zekerheid draagt bij aan het menselijke geluk. Nogal wat arbeidsmarktmaatregelen in de afgelopen decennia waren gericht op een vergroting van mobiliteit en flexibiliteit. Weliswaar is daarmee bijgedragen aan de groei van het BBP, maar daarbij is onvoldoende rekening gehouden met het feit dat die bijdrage, in termen van geluk, ook een prijs heeft. Een prijs in de vorm van een groeiende onzekerheid. Deze prijs, dit verlies aan geluksgevoelens, komt in het BBP niet tot uitdrukking.

Andere beleidsaccenten. Als economische groei niet gelukkig maakt, moeten de accenten in het beleid worden verschoven. Maar hoe in welke mate precies? Daarvoor moet allereerst de empirische kennis over gelukseffecten van beleid drastisch worden vergroot. Als praktische stap hiertoe moeten politici en beleidsmakers allereerst van betere informatie over de effecten van beleid op geluk en welzijn worden voorzien. Dit kan door, naast cijfers over groei van het nationale inkomen, ook zogeheten 'nationale welzijnsrekeningen' op te stellen. Deze nationale welzijnsrekeningen beschrijven, naar analogie van de nationale rekeningen, de ontwikkeling van het (geaggregeerde) geluk of welzijn (zie Diener en Seligman 2004, of Diener en Tov 2005).

5 Welvaart versus geluk

De opkomst van het thema geluk binnen de economie kan niet los worden gezien van de, in de ogen van sommigen, te dominante positie van economie in de beleidsdiscussies en de, in samenhang daarmee, te grote nadruk op een vergroting van de materiële welvaart. De nadruk op materiële welvaart is volgens die critici, waartoe ook veel economen behoren, inherent aan de economische theorie. Beleid dat al te zeer gebaseerd is op de beleidsadviezen van de econoom zou derhalve ten koste gaan van het individuele geluk. Om de mogelijke implicaties van het geluksonderzoek voor

het economische beleid in een juist kader te plaatsen, is het daarom nuttig om 'welvaart' zoals dit wordt gemeten in economische analyses, te vergelijken met het begrip 'geluk' in de geluksametingen. Hiertoe zal allereerst het begrip 'welvaart' in 'standaard' economische analyses worden verduidelijkt. Daarna zal de relatie tussen de begrippen 'welvaart' en 'geluk' worden geëxpliciteerd.

Stel er wordt een beleidsinterventie voorgesteld. Stel er wordt overwogen om een spoorlijn aan te leggen of om fossiele energie te belasten en, gelijktijdig, groene stroom te subsidiëren. De vraag waarop de beleidseconoom dan antwoord tracht te geven, luidt: leidt een dergelijke interventie tot een hogere maatschappelijke welvaart? Analyses van die vraag vinden standaard plaats binnen het raamwerk van de neoklassieke welvaartstheorie. Binnen die theorie worden allereerst de directe en indirecte gevolgen van de voorgestelde interventie nagegaan. Vervolgens wordt vastgesteld in welke mate die gevolgen afbreuk doen respectievelijk bijdragen aan de welvaart. Dit gebeurt door de gevolgen, de kosten en de baten, zoveel mogelijk in eenzelfde noemer (de euro) uit te drukken. Is het saldo van baten en kosten positief, dan leidt de interventie, in de ogen van de welvaartseconoom, tot een vergroting van de welvaart. Impliciet is het advies dan om de interventie maar te doen plaatsvinden, al kunnen er altijd redenen zijn om toch iets anders te doen.

Uit deze summier beschrijving blijkt al dat een goede economische analyse vereist dat *alle* relevante welvaartsgevolgen in beschouwing worden genomen. Dus ook de welvaartseffecten die niet op de markt zijn geprijsd, zoals veranderingen in schadelijke emissies, landschappelijke kwaliteit, natuurschoon, lange termijn biodiversiteit, arbeidsvreugde, schoon water en dergelijke zijn van belang. Veranderingen in *schaarste* is het dominante criterium. Schaarste impliceert dat bij een interventie, afwegingen in het geding zijn. De centrale vraag daarbij is telkens weer of het in welvaartstermen zinvol is, om het ene schaarse goed op te offeren tegen het andere. De aanleg van een weg concurreert met het gebruik van dezelfde ruimte voor natuur. En de subsidiëring van groene stroom, concurreert, direct of indirect, met een vergroting van de zorg in verpleegtehuizen. Interventies waarin sprake is van schaarste (en dus van een afruil) lenen zich voor een analyse binnen welvaartstheorie. Interventies waar dit niet het geval is, vallen er buiten.

Welvaart is, in economische analyses, dus meer dan geld dat op de markt kan worden verdiend. Tegelijkertijd is het minder omvattend dan geluk. Of, bijvoorbeeld, een liberalere euthanasieregeling de welvaart vergroot of verkleint, valt buiten haar domein. Er is namelijk geen effect op

schaarse goederen.⁹ Maar zo'n interventie heeft natuurlijk wel een effect op individueel geluk. Hetzelfde geldt voor gelukservaringen die aan een relatie of aan het opvoeden van kinderen wordt ontleend. Ook de gelukservaring die een monnik uit zijn dagelijkse meditatie haalt, valt buiten de neoklassieke welvaartstheorie.

Behalve dit verschil is er nog een ander belangrijk verschil tussen de begrippen welvaart en geluk. Een neoklassieke welvaartsanalyse vertrekt van de premisse dat de marktprijs van een goed, in beginsel, dat wil zeggen: gecorrigeerd voor externe effecten e.d., een juiste afspiegeling is van de bijdrage die dat goed (in de marge) aan de maatschappelijke welvaart levert. De marktprijs is een uitdrukking van de relatieve schaarste die, binnen de gegeven institutionele context, in een intersubjectief ruilproces tot stand komt. In de neoklassieke welvaartstheorie wordt verondersteld, dat economische agenten *zelf het beste weten wat goed voor ze is* en dat ze dit op een rationele wijze in hun gedrag tot uitdrukking brengen. Er is sprake van een grotere welvaart indien de gezamenlijke economische agenten meer van hun behoeften kunnen bevredigen. Een grotere potentiële bevrediging van behoeften is in essentie niets anders dan een vergroting van de *keuzemogelijkheden* van de burgers. Een interventie is, in welvaartstermen, gerechtvaardigd indien de potentiële bevrediging van de som van de behoeften van burgers, toeneemt, ofwel de som van hun keuzemogelijkheden.

Op de veronderstelde rationaliteit van de burger die in het economische model zo centraal staat, valt natuurlijk wel het een en ander af te dingen. Consumenten en producenten gedragen zich dikwijls niet rationeel. Ze verliezen regelmatig het eigen welzijn uit het oog. Veel beleid dat de keuzemogelijkheden van het individu beperkt, en daarom paternalistisch mag worden genoemd, vindt hierin zijn rechtvaardiging (Glaeser 2006). Dit paternalisme doet echter niets af van de principiële veronderstelling in de neoklassieke welvaartstheorie dat de burger, *in beginsel*, zelf het best in staat is te bepalen wat goed voor hem of haar is en dat hij of zij dit in zijn of haar gedrag tot uitdrukking brengt.

In de dominantie van de eigen keuzemogelijkheden en de *revealed preferences* bij de vaststelling van de welvaartseffecten ligt een belangrijke kern van het conflict tussen de 'neoklassieke welvaartseconoom' en 'gelukseconomen' als Layard.¹⁰ Volgens Layard en anderen tonen de geluksmetingen juist aan dat het criterium welvaartsverbetering in de vorm van meer mogelijkheden tot behoeftebevrediging, *niet* het goede criterium is

⁹ Al zitten er, via de organisatie van de gezondheidszorg, wel economische aspecten aan.

¹⁰ Zie ook Scitovsky (1976).

voor de beoordeling van overheidsbeleid. Dit criterium blijkt namelijk strijdig met de uitkomsten van de geluksmetingen.

Deze sectie begon met de bewering, dat, volgens critici, in economische beleidsanalyses een te grote nadruk wordt gelegd op een vergroting van de welvaart zoals die met het BBP (en gecorrigeerd voor externe effecten) gemeten wordt en dat dit een inherente eigenschap is van de economische theorie waarin keuzemogelijkheden van het individu, rationaliteit, en feitelijk gedrag domineren. Beleid gevoerd op basis van deze uitgangspunten kan, aldus de critici, ten koste gaan van het individuele en maatschappelijke geluk. Op deze kritiek zijn nu twee reacties mogelijk:

Allereerst, indien wordt aangenomen dat burgers, binnen de geldende sociale context, zelf het beste weten wat goed voor ze is, dan geldt bijna per definitie dat burgers zelf een juiste afweging maken tussen welvaart en andere waarden. De discrepantie tussen ‘gemeten behoeftebevrediging’, en ‘achteraf gerapporteerd geluk’ is dan, triviale excessen daargelaten, *geen* reden om een andere welvaartsnorm (bijvoorbeeld een geluksnorm) te overwegen. De geconstateerde discrepantie kan dan betekenen dat het burgers niet alleen om maximering van *achteraf gerapporteerd* geluk gaat. Misschien hebben ze liever meer mogelijkheden om zelf hun leven in te richten, ook al weten ze dat hun keuzes niet altijd tot een groter geluk zullen leiden. Het kan ook betekenen dat de discrepantie vooral het gevolg is van meetfouten (zie sectie 3).

Daarentegen kan ook worden verondersteld dat burgers minder dan de neoklassieke welvaartstheorie ‘beweert’, in staat zijn zelf te bepalen wat het beste voor ze is. In dat geval kan met recht een vraagteken worden gezet bij de dominantie van de (brede) welvaart in een economische analyse. Er is dan inderdaad sprake van een anti-geluk ‘bias’ in de welvaartstheorie, vooral ook omdat ‘meer welvaart’ in de modellen impliciet of expliciet fungeert als iets dat maatschappelijk nastrevenswaardig is. De discrepantie tussen welvaart en achteraf gemeten geluk is dan mogelijk (en voor een deel) te verklaren uit de gedragsbias in de theorie. Op de vraag of in dat geval overheidsinterventies zich meer op ‘geluk’ en minder op ‘welvaart’ zouden moeten richten wordt in de volgende sectie ingegaan.

6 Geluk en beleid

Volgens Bentham is de beste maatschappij die waarin de meeste burgers het gelukkigst zijn. Dus is het beste overheidsbeleid het beleid dat het grootste geluk oplevert (Layard 2005, p.14). Een keuze voor ‘geluk’ als doelstelling van overheidsbeleid is voor sommigen in theorie misschien

wel aantrekkelijk, maar een operationalisering van geluk als doel is bepaald niet zonder problemen, waarvan we hier zeven bespreken

Ongrijpbaarheid van geluk als overkoepelend fenomeen Het nationale geluk zoals dat standaard wordt gemeten, is een aggregaat van scores over burgers. Achter die scores gaat een onvoorstelbare hoeveelheid sterk uiteenlopende ervaringen schuil. Weliswaar kunnen correlaties gemeten worden, zoals tussen inkomen en geluk, maar daarmee is de causaliteit nog lang niet begrepen. Dus, als geconcludeerd wordt dat ‘meer inkomen nauwelijks gelukkiger maakt’, zij daarmee nog niet gezegd, dat een stagnatie of een daling van het inkomen *wel* gelukkiger maakt of de geluksscore stabiel houdt. Het lijkt daarom hoe dan ook effectiever om zich te richten op de determinanten van geluk. Ofwel op de achterliggende meer concrete fenomenen waarvan onderzoek heeft aangetoond, dat er een positief (causaal) verband bestaat met het geluksniveau.

Incommensurabele *trade-offs*. Bovenstaande benadering levert in de praktijk problemen op. Veel van die determinanten hangen op hun beurt namelijk weer op een ingewikkelde manier met elkaar samen. Er is sprake van *trade-offs*, bijvoorbeeld, tussen minder werken en meer inkomen; of tussen marktgoederen als grotere woningen met grote tuinen, en een ‘goed’ dat op de markt veelal geen prijs krijgt, zoals een groter natuurterrein; tussen baanzekerheid van de huidige werknemers en de kansen op toetreding tot de arbeidsmarkt van werkzoekenden. De *trade-offs* van die determinanten zijn nogal eens, incommensurabel: ze kunnen in redelijkheid niet in elkaar of in een achterliggende grootte als geluk, worden uitgedrukt. Hoe moet het gelukseffect van een betere kwaliteit van zorg in een verpleegtehuis, bijvoorbeeld, worden afgewogen tegen het gelukseffect van meer veiligheid op straat? De problemen zijn in essentie identiek aan de afwegingsproblemen waar reguliere welvaartsanalyses ook mee worstelen.

Veel geluksdeterminanten vallen buiten traditionele overheidssfeer. Een andere complicatie is dat indien de determinanten van geluk explicieter worden beschouwd, het snel duidelijk wordt dat het streven naar maximaal geluk, de overheid in domeinen brengt die veel mensen liever voor zichzelf houden of strijdig zijn met andere waarden. Een paar voorbeelden. Het geluksonderzoek laat zien dat mensen in een stabiele gezinsrelatie gemiddeld genomen hoger scoren op de geluksmeetlat dan mensen zonder zo’n relatie. Betekent dit dat de overheid actief het traditionele huwelijk moet bevorderen?¹¹ Of, uit geluksonderzoek blijkt dat kinderen per saldo

¹¹ Bijvoorbeeld door de invoering van een ‘marriage bonus’ zie Weisbach (2007), p. 44.

weinig of niets bijdragen aan geluk (Gilbert 2006).¹² Moet de overheid daarom kinderloosheid propageren? Werkloosheid wordt als minder erg ervaren indien in de omgeving veel werkloosheid voorkomt. Betekent dit dat werkgelegenheidsbeleid zich primair moet richten op de regio's waarin de werkloosheid laag ligt omdat daar het gelukseffect het grootst is? Ook blijkt dat goede sociale voorzieningen nauwelijks bij te dragen aan het geluk (Veenhoven 2000). Is dit een reden om de sociale voorzieningen te verminderen? Religieuze mensen blijken gemiddeld gelukkiger dan atheïsten. Is de beleidsimplicatie hiervan dat de overheid dan maar religie moet bevorderen? Dit zijn natuurlijk slechts retorische vragen. Maar ze maken wel duidelijke dat de implicaties van een overheid die streeft naar het grootste geluk voor zoveel mogelijk burgers, niet door iedereen 'voor lief' zullen worden genomen.

Iedere vorm van geluk van gelijke waarde? Bentham en zijn student John Stuart Mill verschilden hier al over van mening. Voor de eerste was eenvoudig plezier van even grote waarde als het genot dat uit de 'hogere cultuur' kon worden gehaald. Mill dacht hier anders over. 'Het is beter een ongelukkig mens te zijn dan een gelukkig varken' aldus Mill.¹³ Stel er wordt een soort super Prozac-pil uitgevonden. De pil brengt mensen in een continue staat van geluk en heeft verder geen negatieve bijwerkingen. Moet zo'n pil dan worden gepropageerd? Niet iedereen zal die vraag met ja beantwoorden. De ervaringen van inspanning en tegenslag zijn daarvoor, voor velen, te waardevol. Ze kunnen niet los worden gezien van het gevoel een rijk en volledig leven te hebben geleid.

Negatieve externe effecten buiten het monetaire domein. Ook de meer algemene bevinding dat het negatief externe effect dat van een materiële vooruitgang van individu A uitgaat op het welbevinden van zijn collega B, zal niet voor iedereen een grond mogen zijn voor een progressieve belasting. Voor velen is jaloezie een onaanvaardbare ethische grondslag om een belastingsysteem op te baseren. Geluk is in die redenering een waarde die concurreert met andere ethische waarden, en er niet *boven* staat.

¹² Kohler e.a. (2005) komen tot een iets mildere conclusie. Uit hun onderzoek blijkt dat vooral een eerste kind bijdraagt aan het geluk van de ouders, zij het dat die bijdrage beperkt blijft tot de leeftijd van 25-45 jaar. Na het 50ste jaar wordt het geluk van ouders niet meer significant beïnvloed door het hebben van kinderen.

¹³ Toen de Amerikaanse psycholoog Steven Pinker die keuze aan zijn studenten voorlegde, bleken, opmerkelijk genoeg, veel studenten een voorkeur te hebben voor het leven van een 'gelukkig varken.' (Pinker e.a, 2002).

Geluk en ethiek. De door sommigen voorgestelde ‘succesbelasting’ roept bovendien direct vragen op over het belasten van negatieve externe effecten in andere dan het monetaire domein. Moeten atleten die veel trainen belast worden omdat hun succes ‘ten koste’ gaat van het succes van degenen die minder traint? Of moeten succesvolle studenten extra belast worden omdat ze (mogelijk) een negatief extern effect genereren doordat ze het gemiddelde niveau omhoog brengen? Moet schoonheid worden belast omdat de minder aantrekkelijke zich mede daardoor ongelukkig kan voelen? Beseft moet worden dat niet alleen financieel succes bijdraagt aan status (relatieve positie). Aangeboren eigenschappen, gedrag en prestaties in andere domeinen doen dat evenzeer.

Setpoint-theorie. De eerder genoemde setpoint-theorie zorgt bij een mogelijk overheidsstreven naar geluk, eveneens voor een serieus probleem. Volgens deze theorie die mede gebaseerd is op een uitgebreid tweelingenonderzoek, hebben mensen een min of meer stabiel geluksevenwichtspunt dat genetisch is bepaald. Dit setpoint-niveau is verantwoordelijk voor tussen de 50% en 90% van het gelukservaren (Lykken 2000). Veranderingen in geluk, bijvoorbeeld door het winnen van de loterij of, in negatieve zin, het verlies van het vermogen zelfstandig te lopen, hebben weliswaar een initieel effect op de geluksbeleving van een individu, maar na verloop van tijd wordt weer teruggekeerd naar het setpoint-niveau. Een sterke interpretatie van de setpoint-theorie betekent dat de overheid hoe dan ook weinig aan het geluk van burgers kan doen. Pogingen hiertoe zijn daarom gedoemd tot mislukken. Een mildere interpretatie betekent dat de ambities hoe dan ook bescheiden moeten zijn.

7 Concluderende slotopmerkingen

Uit onderzoek blijkt dat ‘veel geld niet gelukkig maakt’. Op de vraag wat dit voor het economisch beleid betekent, is, zo is in dit artikel betoogd, geen eenvoudig antwoord mogelijk. Het antwoord hangt onder andere af van de mate waarin verondersteld wordt of de burger zelf verstandige keuzes kan maken. Maar ook als objectief kan worden vastgesteld dat de burger dikwijls de foute ‘geluksbeslissingen’ neemt,¹⁴ is het nog niet vanzelfsprekend dat de overheid geluk als norm bij de beoordeling van haar beleid moet gaan hanteren. Op de vraag of, en in welke mate, de staat de burger van de ‘hedonische tredmolen’ af moet halen, is, vanwege het normatieve

¹⁴ En zoals Daniel Gilbert in zijn boek ‘Stuitten op Geluk’ overtuigend aantoont, doet hij dat bijna per definitie.

karakter van de vraag, geen objectief antwoord mogelijk. Daarmee blijft de vraag hoeveel gewicht er in de besluitvorming aan geluk moet worden gehecht, eveneens onbeantwoord.

Het pleidooi voor meer aandacht voor de resultaten van geluksonderzoek in het beleid, heeft ook te maken met de, in de ogen van sommigen, te eenzijdige gerichtheid van het beleid op economische groei in de BBP-betekenis. Hier lijkt tot op zekere hoogte sprake van een misverstand. Zien we bijvoorbeeld naar de verkiezingsprogramma's van de politieke partijen, dan blijken de ambities vooral te liggen op zaken als gezondheidszorg, infrastructuur, criminaliteit, milieu, onderwijs, vergrijzing e.d. gaan. Ook de politieke ambities van uiteenlopende kabinetten hebben vooral betrekking op dit type thema. Het dagelijkse nieuws toont eveneens bijna zonder ophouden aan, dat niet zozeer economische groei maar overwegend andere zaken de beleidsagenda's domineren.

Los van deze twee algemene noties vallen er toch enige conclusies uit het geluksonderzoek te trekken die mogelijk bruikbaar zijn voor het beleid:

- Indien naast (brede) welvaart ook geluk als norm voor overheidsbeleid wordt gekozen, dan lijkt het, gegeven de vaagheid van het begrip, pragmatischer om niet zozeer het paraplubegrip 'geluk' als wel de determinanten van geluk in de beleidsdiscussie te betrekken. Dus zaken als: de kwaliteit van de leefomgeving, gezondheidszorg, onderwijs, veiligheid e.d. De 'uitruil'-discussies die dan snel opdoemen zullen overigens niet veel anders dan de al bestaande.
- Veel uitkomsten van geluksonderzoek zijn onvoldoende expliciet en eenduidig om direct beleid van af te leiden.¹⁵ De wetenschappelijke discussie is nog lang niet uitgewoed. Een voorbeeld is de discussie over de mate van geldigheid van de setpoint-theorie. Dit pleit voor terughoudendheid bij het gebruik van resultaten.
- Die terughoudendheid betekent niet dat alle resultaten slechts voorlopig of dubbelzinnig zijn. Uit geluksmetingen komt bijvoorbeeld naar voren dat het verlies van een kind of partner, de achterblijvers evident en structureel ongelukkig maakt. Effectieve maatregelen om de kans hierop te voorkomen, bijvoorbeeld in het verkeer, dragen dus bij aan een structurele vergroting van het geluk of het welzijn.¹⁶ Serieuze psychiatrische aandoeningen veroorzaken eveneens veel structureel ongeluk. Preventie en een goede behandeling dragen ook hier bij aan het

¹⁵ Dat heeft onder andere te maken met het weinig systematische karakter van veel geluks-onderzoek, Zie Diener e.a. (2004, p.3-4).

¹⁶ De 'waarde' die een mens impliciet aan zijn leven geeft, zoals economen die aflezen uit het risicogedrag, is dan mogelijk een onderschatting van de het geluksverlies.

individuele (en geaggregeerde) welbevinden. Ook corruptie en gebrek aan wetshandhaving blijken sterk negatief gecorreleerd met geluk (Diener en Seligman 2004).

- Een laatste conclusie, misschien meer een kanttekening, is dat resultaten van geluksonderzoek dikwijls uitnodigend zijn voor overheidsinterventie. Een interventie door de overheid leidt vaak tot een erosie van de persoonlijke vrijheden. Bij velen zal zo'n erosie vermoedelijk gepaard gaan met een afname van het geluksniveau. Het is daarom in ieder geval verstandig om het positieve gelukseffect van een interventie zorgvuldig af te wegen tegen de 'geluuskosten' die een inperking van de eigen keuzemogelijkheden met zich meebrengt.

Auteur

Herman Stolwijk is werkzaam op het Centraal Planbureau. E-mail: H.J.J.Stolwijk@cpb.nl

Literatuur

- Brookings/University of Warwick, 2004, Informing Policy Choices Using Economics of Happiness, *Proceedings* June 2004, Washington.
- Clark, A., 2007, Happiness, Habits and High Rank: Comparisons in Economic and Social Life, *Working Paper 44*, Paris School of Economics.
- Davidson, R., 2001, Toward a Biology of Personality and Emotion, *Annals New York Academy of Science*, p.191-207.
- Deaton, A., 2007, Income, Aging and Wellbeing Around the World: Evidence from the Gallup World Poll. NBER Paper, July 2007.
- Diener, E., 1984, Subjective well-being, *Psychological Bulletin* 1984.
- Diener, E. en S. Oishi, 2004, Are Scandinavians Happier than Asians? Issues in Comparing Nations on Subjective Well-Being, In: F. Columbus (ed), *Asian Economic and Political Issues*, vol. 10, Nova Science Publishers, NY.
- Diener E. en M. Seligman, 2004, Beyond Money: Towards an Economy of Well-Being, *PSPI*, vol. 5(1):1-31.
- Diener, E. en W. Tov, 2005, National Accounts of Well-Being, To appear in: *Encyclopedia of Quality of Life*, University of Illinois.
- Easterlin, Richard A., 1974, Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. In: Paul A. David en Melvin W. Reder, *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramowitz*, New York: Academic Press.
- Easterlin, R., 2005, Feeding the illusion of growth and happiness: A reply to Hagerly and Veenhoven, *Social Indicators Research*, vol. 74(3): 429-43.
- Frank, R., niet gedateerd, Are Positional Externalities Different from Other Externalities? www.bu.edu/econ/seminars/micro/pdf/fall03/Frank.pdf.

- Frank, R. en C. Sunstein, 2000, Cost Benefit Analysis and Relative Position, Working Paper 00-5, AEI-Brookings Joint Center, Washington.
- Gilbert, D., 2006, *Stuiten op geluk*, Uitgeverij Bert Bakker.
- Glaeser, E., 2006, Paternalism and Psychology, *Regulation*, vol. 29(2): 32-38.
- Kahneman, D. en A. Krueger, 2006, Developments in the Measurement of Subjective Well-Being, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 20(1): 3-24.
- Kahneman, D., A. Krueger, D. Schkade, N. Schwartz en A. Stone, 2004, Toward National Well-Being Accounts, *The American Economic Review*, vol. 94(2): 429-434.
- Kling, A., 2006, http://econlog.econlib.org/archives/2006/02/measurement_wit.html.
- Kohler, H., J. Behrman en A. Skytthe, 2005, Partner + Children = Happiness? The effects of partnerships and fertility on well-being, *Population and Development Review*, vol. 31(1): 407-45.
- Layard, R., 2005, Waarom zijn we niet gelukkig? *Uitgeverij Atlas*, Amsterdam/Antwerpen.
- Lepper, H.S., 1998, Use of Other-Reports to Validate Subjective Well-Being Measures, *Social Indicators Research*, vol. 44(3): 367-379.
- Lykken, D., 2000, Mean Genes, interview in: *Boston Globe*, October 11.
- Lykken, D., en A. Tellegen, 1996, Happiness is a Stochastic Phenomenon, *Psychological Science*, vol. 7(3):.186-89.
- Myers, D., en E. Diener, E., 1996, Who is Happy?, *Psychological Science*, vol. 6(1):.10-17.
- Pinker, S., M. Seligman.en R. Wright, 2002, Debating Human Happiness, *Slate*, October 18.
- Praag, B.M.S. van, 1971, The Welfare Function of Income in Belgium: an Empirical Investigation, *European Economic Review*, vol. 2(3):.337-69.
- Scitovsky, T., 1976, *The Joyless Economy*, Oxford University Press.
- Scollon, C., E. Diener, S. Oishi en R. Biswas-Diener, 2004, Emotions Across Cultures and Methods, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, p. 304-326.
- Veenhoven, R., 2000, Well-being in the welfare state: Level not higher, distribution not more equitable, *Journal of Comparative Policy Analysis*, vol. 2: 91-125.
- Veenhoven, R., 2005, Apparant Quality-of-life in Nations, *Social Indicators Research*, vol. 71(1):.61-68.
- Weisbach, D., 2007, What Does Happiness Research Tell Us About Taxation?, Working Paper, University of Chicago, June.
- Wilkinson, W., 2007, In Pursuit of Happiness Research, Is it Reliable? What Does it Imply for Policy?, *Cato Policy Analysis*, nr. 590 (April).
- Wilson, T.D., J. Mayers en D. Gilbert, 2003, How happy was I, anyway?, A retrospective impact Bbas, *Socila Cognition*, vol. 21, p. 421-445.
- World Bank, 2007, *World Development Report 2008*, World Bank, Washington.